

Ο «φιλελεύθερος» Νόαμ Τσόμσκι

Από τον ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΧΑΤΖΗ

Για την ακτιβιστική δράση του, έχει φανατικό κοινό στο χώρο της ριζοσπαστικής αναφοράς. Η σκέψη και οι θέσεις του γλωσσολόγου Νόαμ Τσόμσκι, ωστόσο, έχουν συγγένειες με ενός είδους αριστερό φιλελευθερισμό. Έστω και αν σε ορισμένες τυπικά φιλελεύθερες συμπεριφορές έχει οδηγηθεί από ένστικτο.

Τάκης Μίχας, *Νόαμ Τσόμσκι και Φιλελευθερισμός: Μια Κριτική Ανάλυση*, Κριτική, Αθήνα, σελ. 301

Ο Τάκης Μίχας στο βιβλίο του (που αν και κυκλοφόρησε το 2007 θα άξιζε να διαβαστεί και σήμερα) επιχειρεί κάτι ιδιαίτερα προκλητικό. Να ανασυγκροτήσει την πολιτική σκέψη του Νόαμ Τσόμσκι, τοποθετώντας την μέσα στο πλαίσιο της φιλελεύθερης παράδοσης και μάλιστα αντιπαράθετόντας την με εκείνη στοχαστών όπως ο Μίλτον Φρήντμαν (Milton Friedman, 1912-2006), ο Λούντβιχ φον Μίζες (Ludwig Heinrich von Mises, 1881-1973) και ο Φρήντριχ Α. Χάγκελ (Friedrich A. Hayek, 1899-1992).

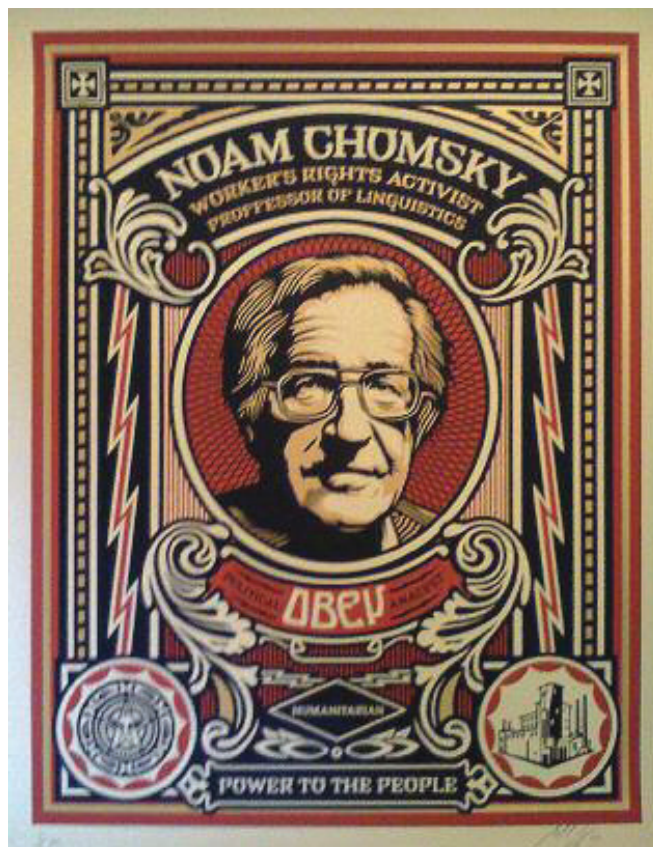
Νομίζω ότι από το έργο του Τσόμσκι, αλλά και από το βιβλίο του Τάκη Μίχα, προκύπτει μια περίπλοκη απάντηση. Ο Τσόμσκι είναι φιλελεύθερος, αλλά και δεν είναι. Οι απόψεις του σε πολλά θέματα είναι φιλελεύθερες και σε άλλα έρχονται σε αντίθεση με βασικές φιλελεύθερες αρχές. Για να το πω πιο καθαρά: ο Τσόμσκι *δεν είναι αρκετά φιλελεύθερος*.

Υπάρχει όμως κάποια μεζούρα για να μετράμε τον φιλελευθερισμό; Εγώ θα προτείνω δύο κριτήρια και στη συνέχεια θα εξετάσω κατά πόσον ο Τσόμσκι τα πληροί:

(α) Η έμφαση στην προτεραιότητα της φιλελεύθερης αρχής έναντι της δημοκρατικής, δηλαδή η αρχή της πλειοψηφίας υποχωρεί πάντοτε απέναντι στα δικαιώματα και στον σκληρό πυρήνα του κράτους δικαίου. Όσο περισσότερο φιλελεύθερος είναι κάποιος, τόσο μεγαλύτερο ρόλο αναγνωρίζει στο κράτος δικαίου και τόσο ευρύτερος επιθυμεί να είναι ο σκληρός πυρήνας των δικαιωμάτων.

(β) Η αποδοχή της ελεύθερης αγοράς ως του πλέον συμβατού με την φιλελεύθερη πολιτική θεωρία τρόπου οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας.

Δεν χρειάζεται κάποιος να δεχτεί το

Σέπαρντ Φέρι, *Νόαμ Τσόμσκι*, μεταξοτυπία, 2004. Ο καλλιτέχνης είναι ο ίδιος που λίγα χρόνια μετά έγινε διάσημος κυκλοφορώντας τη δημοφιλή προεκλογική αφίσα του Μπαράκ Ομπάμα με το σύνθημα «Hope, Ελπίδα».

καθαρόαιμο φιλελεύθερο δικαίωμα στην αυτοκτησία (*self-ownership*) και να απορρίπτει κάθε είδους κρατική παρέμβαση για να είναι φιλελεύθερος. Αρκεί να δέχεται ένα ελάχιστο (όπως το ονομάζω) φιλελεύθερο περιεχόμενο: ηθική αυτονομία του ατόμου, καχυποψία απέναντι στον πατερναλισμό κάθε είδους και αποδοχή τουλάχιστον του κριτηρίου της διαφοράς του Ρωλς (που μας λέει ουσιαστικά ότι εάν οι φτωχότεροι βελτιώνουν σταθερά τη θέση τους σε μια κοινωνία δεν μας ενοχλεί η παράλληλη αύξηση της ανισότητας, εφόσον αυτή αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της βελτίωσης).

Όποιος δεν δέχεται αυτό το minimum μπορεί να είναι ένας εξαιρετικός στοχαστής, ένας σπουδαίος αγωνιστής, ένας μεγάλος συγγραφέας – αλλά δεν είναι φιλελεύθερος.

Ας δούμε όμως τώρα τι είναι ο Τσόμσκι. Κατ' αρχήν θα πρέπει να προειδοποιήσω τον αναγνώστη ότι γνωρίζω ελάχιστα το έργο του. Εμπιστεύομαι απόλυτα τον Τάκη Μίχα και το βιβλίο του.

Το πρώτο κριτήριο (του κράτους δικαίου και των δικαιωμάτων) ο Τσόμσκι μάλλον το πληροί, όπως αποδεικνύουν τα δημοσιεύματά του και ο ακτιβισμός του υπέρ των δικαιωμάτων στις ΗΠΑ και αλλού.

Δεν απορρίπτει την παραδοσιακά φιλελεύθερη αρνητική έννοια της ελευθερίας, αν και δίνει έμφαση στη θετική (33-34), είναι καχύποπτος απέναντι στην εξουσία και σε κάθε είδους καταναγκασμό (36), απορρίπτει σαφώς τον μαρξισμό (38-40), υπερασπίζεται με ζήλο την ελευθερία της έκφρασης (50). Αν και, όπως ομολόγησα, δεν γνωρίζω το έργο του Τσόμσκι, την περίφημη φράση του για την ελευθερία της έκφρασης («εάν δεν πιστεύουμε στην ελευθερία της έκφρασης αυτών που απεχθανόμαστε, δεν την πιστεύουμε για κανέναν») την χρησιμοποιώ σε κάθε ευκαιρία (και δυστυχώς οι ευκαιρίες είναι πολλές).

Το πρόβλημα είναι ότι ο Τσόμσκι δεν πληροί το δεύτερο κριτήριο, το οποίο συνδέεται απόλυτα με το πρώτο. Ενώ φαίνεται να εκτιμά την αξία της ελεύθερης αγοράς, ουσιαστικά την απορρίπτει γιατί αυτή δεν προσεγγίζει ένα παρωχημένο μοντέλο τέλει ανταγωνισμού ανάμεσα σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις που έχει στο μυαλό του. Βέβαια η κριτική του δεν είναι πάντα λανθασμένη. Ασκει κριτική στον λεγόμενο επιχειρηματικό μερκαντιλισμό και στο consensus της Ουάσινγκτον (104). Η κριτική αυτή (αν ο Τσόμσκι ήξερε καλύτερα οικονομικά) δεν θα ήταν αδικαιολόγητη, θα μπορούσε να ήταν και φιλελεύθερη. Δεν ακούγεται συχνά από τους φιλελεύθερους, αλλά η αλήθεια είναι ότι ο χειρότερος και πλέον επικίνδυνος αντίπαλος της ελεύθερης αγοράς, μαζί με το διεφθαρμένο και αναποτελεσματικό κράτος, είναι οι μεγάλες επιχειρήσεις. Όσο μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς έχει μια επιχείρηση τόσο λιγότερο ανταγωνισμό επιθυμεί. Για να το πετύχει, διαπλέκεται με το κράτος. Αυτό εννοεί και ο Τσόμσκι.

Ενώ όμως έχει κατ' αρχήν δίκιο, η τελική του θέση διαστρεβλώνεται από το ότι δεν γνωρίζει οικονομικά, ιδιαίτερα την εξέλιξη της οικονομικής επιστήμης από το 1960 και μετά. Η άγνοια αυτή τον οδηγεί σε

μία αντίφαση. Δυσπιστεί, ορθά, απέναντι στο κράτος, διότι το θεωρεί όργανο που εξυπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα (81), φαίνεται όμως να το εμπιστεύεται εύκολα ως φορέα κοινωνικής δικαιοσύνης. Φράσεις όπως «συμμετοχικός κοινωνικός σχεδιασμός» εμένα μου θυμίζουν γραφειοκράτες, συμφέροντα και μίζες. Μου ακούγονται όμως και εξόχως πατερναλιστικά.

Έτσι, ο Τσόμσκι δεν αρκείται στην ισοτιμία των ευκαιριών στην οποία δίνουν έμφαση οι αριστεροί φιλελεύθεροι (*left-libertarians*) και αντιμετωπίζει θετικά αρκετές φιλελεύθερες ιδέες και πολλούς φιλελεύθερους στοχαστές. Αλλά απαιτεί από το δημοκρατικό κράτος και ισοτιμία των αποτελεσμάτων (23), χωρίς να απαντά στον Ρόμπερτ Νόζικ που, με το επιχείρημα για τον μπασκεμπολίστα Γουίλτ Τσόμπερλιν, απέδειξε την αναγκαία σύνδεση της ισοτιμίας των αποτελεσμάτων με το αυταρχικό παρεμβατικό κράτος.

Αλλά το λέει καθαρά και ο ίδιος: «καταλήγ[ω] να υποστηρίζω τη συγκεντρωτική κρατική εξουσία» διότι οι επιχειρήσεις είναι περισσότερο κοντά στην τυραννία και στον ολοκληρωτισμό απ' ό,τι το κράτος! (157). Οδηγείται όμως με τον τρόπο αυτό σε σειρά αντιφάσεις που αποδυναμώνουν ακόμα περισσότερο τα επιχειρήματά του (158-159). Γιατί ένα κράτος όργανο των ομάδων πίεσης εάν αποκτήσει περισσότερη δύναμη θα έρθει σε σύγκρουση με τις ομάδες αυτές; Και υπέρ ποίου; Η σχολή της δημόσιας επιλογής και ειδικά ο Μένικουρ Όλσον (Mancur Olson, 1932-1998) έχει αποδείξει την εγγενή τάση του κράτους να προστατεύει συμφέροντα ισχυρών μειοψηφιών.

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΑΠΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ

Ο λόγος που συζητάμε σοβαρά τη φιλελεύθερη διάσταση στο έργο του Τσόμσκι είναι η καλή του πίστη. Ο Τσόμσκι είναι ενστικτώδως φιλελεύθερος (δες ιδίως 109-110). Απεχθάνεται κάθε μορφής εξουσία και δεν βλέπει κανένα λόγο να διαχωρίσει την εξουσία των πολυεθνικών εταιρειών από εκείνη των κρατών (156). Όμως υπάρχουν πολύ μεγάλες διαφορές, η σημαντικότερη εκ των οποίων είναι το ότι ακόμα και η ισχυρότερη εταιρεία είναι έρμαιο του ανταγωνισμού, ενώ το κράτος διαθέτει πάντα το μονοπώλιο της νόμιμης βίας. Πόσες επιχειρήσεις-γίγαντες δεν έχουν καταρρεύσει μέσα σε

μερικές ώρες; Δεν έχει συμβεί το ίδιο με κράτη. Κανένα δεν έχει εξαφανισθεί επειδή οι πολίτες του δεν ήταν αρκετά ικανοποιημένοι από τις υπηρεσίες του και επέλεξαν την προστασία ενός άλλου κράτους.

Το πρόβλημα με τον Τσόμσκι είναι ο *sui generis* ντετερμινισμός του και, κυρίως, η άγνοια των πορισμάτων της οικονομικής επιστήμης και ιδιαίτερα της σχολής της ορθολογικής επιλογής. Η άγνοια αυτή τον οδηγεί σε απλουστευτικά συμπεράσματα όπως: «Δεν νομίζω ότι υπάρχουν επιστημονικά επιτεύγματα στο χώρο της μελέτης της ανθρώπινης συμπεριφοράς» (63).

Έτσι δεν μπορεί να εξηγήσει τον οικονομικό ρόλο της εταιρείας (βλ. τις αφελείς θέσεις του στη σελ. 115 του βιβλίου), προφανώς γιατί δεν έχει διαβάσει ποτέ τον Ρόναλντ Κόου (Ronald Coase, 1910-) ή Όλιβερ Ουίλιαμσον (Oliver Williamson, 1932-). Μπορεί να έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι τα ολιγοπώλια αποτελούν τον σοβαρότερο κίνδυνο για την ελεύθερη αγορά (117-118), δεν βλέπει όμως ότι τα ολιγοπώλια υπάρχουν διότι το κράτος τα προστατεύει. Η ελληνική αγορά γάλακτος είναι χαρακτηριστικό, ιδιαίτερα προσεχτικό σε εμάς, παράδειγμα.

Απορρίπτει τον καταμερισμό της εργασίας (122) και τη μισθωτή εργασία (126), παραμένοντας πιστός στην αριστοτελική θεωρία της δίκαιης τιμής (127) η οποία έχει απαξιωθεί από τις αρχές του 20ού αιώνα μετά την οριακή επανάσταση. Τα επιχειρήματά του είναι τόσο αφελή που και ο ίδιος το διαισθάνεται, αποφεύγοντας να καταλήξει σε κανονιστικές προτάσεις βασισμένες σ' αυτά, αλλά αρκούμενος σε ευχολόγια.

Ανάλογη είναι και η θέση του απέναντι στην παγκοσμιοποίηση, την οποία αντιμετωπίζει με τόση προχειρότητα που δεν αναμένει κανείς από έναν ακαδημαϊκό (176). Δεν θα επεκταθώ στο ζήτημα αυτό γιατί η ανάπτυξη του Τάκη Μίχα είναι εξαιρετική (177-203), στο καλύτερο κεφάλαιο του βιβλίου.

Δεν θα υπεισελάθω επίσης καθόλου στο επιστημολογικό κομμάτι της παρουσίασης του έργου του Τσόμσκι από τον Τάκη Μίχα. Μπορεί μεθοδολογικά να τον φέρνει κοντά στον φιλελευθερισμό (αν και δεν είμαι σίγουρος γι' αυτό), όμως νομίζω ότι αντιμετωπίζει τη γλώσσα με τρόπο που είναι απόλυτα συμβατός με τον ντετερμινιστικό (259-260) και στατικό τρόπο (246) με τον οποίο βλέπει την αγορά. Έτσι, όσο

ενστικτώδης είναι η αγάπη του για την ελευθερία, άλλο τόσο ενστικτώδης είναι και η τάση του για πατερναλιστική προστασία του ατόμου.

Τελικά είναι φιλελεύθερος ο Chomsky; Είναι, στο βαθμό που θεωρεί την ελευθερία πρωταρχικό αγαθό. Δεν είναι όμως γνήσιος φιλελεύθερος στο βαθμό που υπερασπίζεται μια ιδιαίτερα περιορισμένη έννοια της ελευθερίας.

Το βιβλίο του Τάκη Μίχα είναι

ιδιαίτερα καλογραμμένο (το διάβασα μέσα σε μερικές ώρες, χωρίς κανένα διάλειμμα) αλλά και πολύ χρήσιμο. Χρήσιμο όχι γιατί παρουσιάζει τη σκέψη του Τσόμσκι. Ο Τσόμσκι αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση αλλά δεν είναι σημαντικός πολιτικός διανοητής. Το βιβλίο του Μίχα είναι χρήσιμο γιατί αποτελεί την καλύτερη και περισσότερο ενημερωμένη παρουσίαση της σύγχρονης φιλελεύθερης σκέψης στα ελληνικά. ■

Παναγιώτης Ιωαννίδης

Δύο ποιήματα

ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΗ

Εκ των υστέρων όλα εξηγούνται
Γιατί όλοι αποκοιμήθηκαν
γιατί ο φίλος δειλίασε
γιατί θα είναι πάντα ένας άγνωστος
αυτός που τρυφερά θα εκτελεί
την τελευταία χειρονομία

Το σώμα κατεβαίνει
βαρύ απόκοσμο
Τσακίζουνε τα χέρια για να το αποθέσουν
στο άστρωτο σεντόνι

Αντικρίζοντας έχανα το πρόσωπο
Η εικόνα παύει – η δύναμή της σκορπίζεται

Από τώρα κι ύστερα θραύσματα φαντασίας μόνο
θα δοκιμάζουν να την ανασυνθέσουν
– μάταια με υλικά που θα απέχουν πάντα απ' το να είναι
ακριβώς τα κατάλληλα

Η εικόνα σπάει – όμως επιτέλους
το σώμα θα αναπαυθεί
το σώμα που ένιωσε πολύ αργά τι είχε αναλάβει
για τι προοριζόταν σιωπηλά από την αρχή

Αφού αυτά έχουν ξανασυμβεί
Είναι απλώς μια επανάληψη
γνωστών κινήσεων αναπόφευκτης αλληλοδιαδοχής

ΜΕΓΑΛΟ ΣΑΒΒΑΤΟ

Άντρες βαστάζουν τις γωνιές
ημιανάπαυση
Ο σκύλος σκύβει πάνω απ' τον αφέντη –
η πέτρα σπασμένη πεταμένη
χάσκει σκοτεινή δροσιά

Κι οι τρεις μαζί κοιτάζονται
χαρμόσυνα φιλιούνται
στόμα με στόμα
Άνοιξη κι έφυγε